

УДК 343.2.01 + 343.3/7

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ,
ЯК СКЛАДОВОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИК

Лантінов Я. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: Стаття присвячена питанню визначення кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України, як складової кримінально-правової та державної політики. Розглядаються теоретичні напрацювання у визначенні понять і ознак кримінально-правової політики. Досліджується корпус законодавчих актів і робиться висновок про те, що напрями державної політики поділяються залежно від цільових станів суспільства, а не від інструментів (способів) їх досягнення. На основі зіставлення із зазначеними теоретичними положеннями, а також з'ясованими властивостями напрямів державної політики формулюється поняття кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України.

Ключові слова: політика, кримінально-правова охорона основ громадянського суспільства України.

Аннотация: Статья посвящена вопросу определения уголовно-правовой охраны основ гражданского общества Украины, как составляющей уголовно-правовой и государственной политики. Рассматриваются теоретические наработки в определении понятий и признаков уголовно-правовой политики. Исследуется корпус законодательных актов и делается вывод о том, что направления государственной политики подразделяются в зависимости от целевых состояний общества, а не от инструментов (способов) их достижения. На основе сопоставления с указанными теоретическими положениями, а также выясненными свойствами направлений государственной политики формулируется понятие уголовно-правовой охраны основ гражданского общества Украины.

Ключевые слова: политика, уголовно-правовая охрана основ гражданского общества Украины.

Annotation: The article focuses on the definition of the criminal-law protection of the foundations of civil society in Ukraine, as part of the criminal law and public policy. Discusses the theoretical developments in the definition of the concepts and features of penal policy. Investigate the body of legislation and concludes that public policies are classified according to the target states of society, and not from the tools (methods) to achieve them. Based on a comparison with the above theoretical considerations, as well as explaining the properties of public policies formulated concept of criminal-law protection of the foundations of civil society in Ukraine.

Key words: politics, criminal-law protection of the foundations of civil society in Ukraine.

Події 2013 – 2014 років в Україні: численні порушення громадської безпеки, масові заворушення та інші поширені факти порушень громадського порядку, розповсюджені службові та інші злочини, гострі внутрішньополітичні та зовнішньополітичні конфлікти, свідчать про нагальну потребу реформування державного управління та його правового забезпечення. Єдиним шляхом для забезпечення перетворення українського суспільства на інформаційне та демократичне є зміна його ладу з тим, щоб реалізація прав та законних інтересів громадян забезпечувалась взаємодією органів державної влади (місцевого самоврядування) з інститутами громадянського суспільства. Сприяння ж розвитку громадянського суспільства в Україні потребує цілеспрямованих зусиль з боку органів державної влади, у тому числі правових і кримінально-правових зокрема. Отже тематика кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України, яка складає предмет цієї публікації, видається надзвичайно актуальною, тим більш, що в національній науці кримінального права відсутні спеціальні дослідження цього напрямку. Особливого значення це набуває саме для проблем становлення громадянського суспільства України, інститути якого мають виступити корисною протипагою органам державної влади та місцевого самоврядування сприяючи кращому задоволенню прав та законних інтересів членів українського

суспільства за рахунок укріплення демократії та соціальної солідарності.

З'ясовуючи ефективні способи кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства, на базі використання парадигмального, системного, формально-догматичного методів, необхідно відштовхуватись від змісту та ознак діяльності держави та визначити ті межі та напрями діяльності інститутів громадянського суспільства, яким доцільно кримінально-правовими засобами забезпечити захист, чи навпаки, які необхідно обмежити. При цьому слід взяти до уваги, що у теорії кримінального права, зокрема у працях А. А. Митрофанова [1, с.18], М. І. Панова та Л. М. Герасиної [2, с. 37], В. М. Трубникова [3] зазначається, що за своєю сутністю та соціальними цілями правова політика має відігравати роль особливого і необхідного компонента державної політики. Інакше кажучи, у цій публікації робиться спроба обґрунтування гіпотези, що встановлення змісту кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України потребує вивчення співвідношення її з кримінально-правовою політикою, яка виступає явищем особливим, та з правовим компонентом державної політики (правовою політикою), що виступає явищем загальним. Це у свою чергу, ставить питання про координацію кримінально-правової політики з правовою політикою у галузі сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, оскільки, як визнається в юридичній літературі функції

державного управління неможливі без правового регулювання [4, с. 2].

Перш за все слід вказати, що вчення про кримінально-правову політику має досить продовжувану історію у теорії кримінального права. За повідомленням А. І. Долгової поняття «кримінальна політика» з'явилося у той час, коли стало йтися не лише про окремі злочини та реагування на них, але вперше було поставлене завдання протистояння множині злочинів [5, с. 378]. А. І. Долгова виокремлює два підходи до визначення кримінальної політики та характеризує їх як принципово різні: перший полягає у тому, що у межах кримінальної політики вирішуються питання впливу на злочинність кримінально-правовими засобами, а сутність другого полягає у тому, що кримінальна політика стосується усіх мір впливу на злочинність, що фактично ототожнює її з «боротьбою зі злочинністю» [5, с. 379]. Не торкаючись у межах цієї публікації дискусії про перевагу термінів «боротьба зі злочинністю», «війна зі злочинністю», «протидія злочинності», «попередження злочинності», «контроль за злочинністю», слід визнати, що в правових дослідженнях у першу чергу слід відштовхуватись від чинного законодавства, а у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 року № 2411-VI використано термінологічний оборот «боротьба зі злочинністю», слід зазначити, що «правова політика» є результатом операції абстрагування з поняття «державна політика», а відповідно «кримінально-правова» вказує саме на використання кримінально-правових засобів реалізації цієї політики.

Проте, окрім двочленної класифікації наукових поглядів на визначення кримінальної (кримінально-правової) політики в літературі представлені й інші погляди. Так, вказується, що ряд авторів (П. С. Дагель, І. М. Гальперин, В. І. Курляндский, В. М. Кудрявцев, А. А. Герцензон, С. С. Восходов, М. А. Беляев, Э. Ф. Побегайло) ототожнюють кримінальну політику з діяльністю держави у сфері боротьби зі злочинністю (так звана «широка» позиція), ряд авторів (О. І. Коробеев, А. В. Усс, Ю. В. Голик, О. Г. Перминов) трактують кримінальну політику як частину боротьби зі злочинністю, яка включає у себе кримінально-правову, кримінально-виконавчу, кримінологічну політики, і на решті ряд авторів (І. Я. Козаченко, Н. О. Лопашенко та інші) розглядають кримінальну політику у вузькому розумінні, як кримінально-правову політику, тобто напрям державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка реалізується засобами та методами тільки кримінального права [5]. Спробу поєднати усі концепції здійснили Р. Михеев, Н. Морозов, Ё. Коидзуми. Вони розглядають у якості ієрархії поняття: кримінальну (кримінально-правову) політику – як державну політику боротьби зі злочинністю кримінально-правовими засобами; правову політику боротьби зі злочинністю з використанням усіх правових засобів; соціальну політику боротьби зі злочинністю – тобто боротьбу зі злочинністю з використанням усіх засобів наявних у держави та суспільства [6]. З цією гіпотезою важко погодитись з огляду на те, що автори ототожнюють правову політику з державною політикою на

нижньому шаблі своєї класифікації, не роблячи цього на другому рівні і додаючи нового суб'єкта політики на третьому – тобто порушено правило поділу понять. З іншого боку слід погодитись з названими дослідниками у розумінні того, що політика є єдністю двох боків – вироблення стратегічного курсу і тактичних способів його здійснення та застосування його на практиці [6].

В Україні та за її межами найвідомішими на сьогодні є монографічні дослідження вітчизняних науковців А. А. Митрофанова та П. Л. Фріса присвячені цій тематиці. За А. А. Митрофановим кримінально-правова політика є політикою протидії злочинності з використанням засобів матеріального кримінального права [1, с. 130]. На думку П. Л. Фріса: «Кримінально-правова політика – це самостійний напрям внутрішньої правової політики України, який, на підставі загальної теорії боротьби зі злочинністю розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановях Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики)» [7, с. 9-10].

Як можливо побачити, розбіжність у цих поняттях полягає у тому, що А. А. Митрофанов з одного боку ототожнює кримінально-правову політику з політикою протидії злочинності, але, з іншого боку, обмежує її застосуванням кримінально-правових засобів. Зі свого боку П. Л. Фріс вважає політику боротьби зі злочинністю лише підставою для кримінально-правової політики. Також різняться позиція дослідників і щодо співвідношення політики, що визначається ними (кримінально-правової), з вищими щаблями. Так, А. А. Митрофанов розглядає кримінально-правову політику, як ту складову частину державної політики в сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права і яка існує «на перетині» державної політики в сфері протидії злочинності та державної правової політики [7], тоді як П. Л. Фріс відносить кримінально-правову політику, поруч з політикою боротьби із злочинністю, до напрямів внутрішньої правової політики України [8, с. 38].

Окрім зазначених визначень, доцільно навести думку й інших дослідників. Так, Н. О. Лопашенко вважає, що кримінально-правова політика – це частина внутрішньої державної політики, основоположна складова державної політики протидії злочинності, напрям діяльності держави у сфері охорони найбільш важливих для особистості, суспільства та держави благ, законних інтересів та суспільних відносин від злочинних посягань, що полягає у напрацюванні принципів визначення кола злочинних діянь і законодавчих ознак останніх та формулюванні ідей і принципів положень, форм і методів кримінально-правового впливу на злочинність з метою її зниження та зменшення її негативного впливу на соціальні процеси [9, с. 269]. Таким чином визначення запропоноване цією дослідницею вельми близьке до визначення

кримінально-правової політики запропоноване А. А. Митрофановим. Близьке за змістом до визначень запропонованих А. А. Митрофановим та Н. О. Лопашенко поняття кримінальної політики сформульоване С. В. Ивановим – «самостійний напрям діяльності держави, який являє собою систему відносин влади до злочинності, що втілює на рівні політичного керівництва вищих органів державної влади стратегічну організацію комплексу спеціальних заходів, засобів і способів протидії злочинності, цілеспрямовано призначених для її максимально можливої нейтралізації на основі кримінального закону, що виражається у визначенні та виробленні задач, основаній, форм і тактики впливу на них через функціонуючу систему правоохоронних органів і органів кримінальної юстиції, в керівництві ними, контролі та коригуванні їх діяльністю» [10, с. 11].

Загальним у наведених визначеннях є те, що дослідники використовують термін кримінально-правова (кримінальна) політика для позначення сфери внутрішньої державної політики. Дійсно, наявність специфічної державної політики (конкретного напрямку державної політики) має виявлятися об'єктивно. Для юридичних досліджень факт існування такого конкретного напрямку державної політики має своїм підтвердженням чинний відповідний нормативний акт. У той же час, чинний Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI, який доцільно використовувати для первинного визначення видів (напрямів) державної політики, не передбачає ані протидії (боротьби) злочинності, ані кримінально-правової (кримінальної) політики серед названих сфер внутрішньої політики. Навпаки, ті напрями, які дослідниками зазвичай відносяться до кримінально-правової політики, розпоршені у різних названих сферах. Наприклад, «посилення протидії корупції та тіншовій економічній діяльності, забезпечення безумовного дотримання принципів законності насамперед вищими посадовими особами держави, політиками, судьями, керівниками правоохоронних органів і силових структур», «боротьба із злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності», поруч із «забезпеченням справедливого і доступного судочинства» та «забезпеченням дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів» віднесено до засад політики у сфері розбудови державності (ст. 3 Закону). До засад внутрішньої політики у економічній сфері (ст. 7 Закону) віднесено «детінізацію економіки», до засад внутрішньої політики у гуманітарній сфері (ст. 10 Закону) віднесено «забезпечення ефективного захисту відповідно до міжнародних стандартів права інтелектуальної власності», «збереження національної культурної спадщини». Таким чином, можна констатувати, що на період чинності Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI в Україні не можна ототожнювати кримінально-правову (кримінальну) політику з видами (напрямами) державної політики.

Якщо вивчити й інші нормативно-правові акти то можливо помітити, що визначення напрямів державної політики відбувається не за галузями права, а за тими соціальними явищами, які вважається за доцільне розвинути чи пригнітити. Так, слід вказати на Указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011 «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» в якому, знов таки, не використовується термін політика (кримінально-правова чи інша), а йдеться про «боротьбу з організованою злочинністю» та, серед іншого, про «удосконалення правових механізмів та організаційних засад протидії організованій злочинності», «ініціювання вдосконалення міжнародно-правових актів та гармонізація національного законодавства з питань боротьби з організованою злочинністю із законодавством Європейського Союзу», «наукове забезпечення боротьби з організованою злочинністю». Таким чином, з цих положень стає очевидним, що, принаймні для сфери дії цього акту термінологічний оборот «кримінально-правове забезпечення боротьби з організованою злочинністю» має перевагу перед «кримінально-правова політика у сфері боротьби з організованою злочинністю».

В якості прикладу також можна вказати на Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI, в якому знову ж є терміни «боротьба з торгівлею людьми», «державна політика у сфері протидії торгівлі людьми» і відсутній термін «кримінально-правова політика». Названа тенденція проявляється і в Указі Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 08.07.2009 р. № 514/2009, в якому серед напрямів державної політики у сфері інформаційної безпеки України називаються «інформаційно-психологічний», «технологічний», «захист інформації» і передбачається проведення відповідних заходів у сферах – зовнішньополітичній, державної безпеки, воєнній, внутрішньополітичній, економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, екологічній. Зазначені властивості притаманні і Стратегії національної безпеки «Україна у світі, що змінюється», затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012), а також Плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2013 рік затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 73-р., Концепції боротьби з тероризмом затвердженої Указом Президента України від 25.04.2013 № 230/2013 та Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2012 р. № 1209-р. Отже, державна політика, як реальна управлінська діяльність, має систематизуватися (і це здійснено у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI та в інших названих нормативно-правових актах) не за галузевими нормативними актами, які характеризують повноваження службових осіб

органів державної влади, але за тими сферами суспільного життя на які вона впливає.

Також необхідно відмітити, що в криміналістичній літературі розуміння поняття кримінально-правової (кримінальної) політики не завжди зводиться до ототожнення з певним напрямом державної політики. Так, Г. Ю. Лесников вважає, що кримінальна політика – це система принципів, політичних і політико-правових приписів, правових та інших соціальних норм антикримінального циклу, кримінологічних програм і програм ресоціалізації злочинця, вироблених на науковій основі та здійснюваних державою сумісно з суб'єктами російського громадянського суспільства із забезпечення правопорядку, попередження і боротьби зі злочинністю, безпеки особистості, в необхідних випадках – національної безпеки [11]. Певним недоліком цього визначення є те, що кримінальна політика ототожнюється, як з правовими, так й з іншими соціальними заходами, а також одночасно з принципами – отже це поняття видається занадто широким і не достатньо точним по суті, оскільки «політика» традиційно розглядається як діяльність. Таким чином, якщо виходити з того, що правова політика є одним з компонентів державної політики, а кримінально-правова політика є її особливим видом, то й визначення кримінально-правової політики має зберігати сутнісні ознаки і політики державної і політики правової. Інакше кажучи *поняття кримінально-правової політики має включати в себе те, що її суб'єктом є органи державної влади, по суті вона є діяльністю з введення у дію та виконання правових актів спрямованих на приведення українського суспільства в один з можливих станів (стан з меншим рівнем злочинності), а специфічною її ознакою є те, що використовуються кримінально-правові засоби (кримінальна відповідальність та суміжні заходи державного примусу).* Слід ще раз підкреслити, що розподіл державної політики на компоненти – правову політику та іншу управлінську діяльність – є науковою абстракцією, прийомом, що полегшує вивчення цього складного явища. Так само не є ізольованими явищами, а навпаки є єдиним комплексом правотворчість та правозастосування [12], оскільки *правова норма лише тоді має існування коли вона і проголошена, і реально виконується.* Тому, ймовірно, є недоречним виокремлювати правотворчу і правозастосовчу політики, як це пропонує С. С. Слінько [13, с. 110] і слід погодитися з А. В. Малько щодо цілісності правової політики держави, окремою формою реалізації якої є правотворчість [14]. На цьому ж наголошують В. І. Борисов та П. Л. Фріс – «...безперечним є одне – предмет кримінально-правової політики становить не тільки правотворчість, у нього входить і правозастосовна діяльність» [15, с. 24].

Крім того, слід урахувувати, що кожна наука, маючи свої метод та науковий апарат, пристосована для наукового опрацювання обмеженого кола наукових проблем, що складають її предмет. Від так, кримінально-правова політика, як предмет досліджень науки кримінального права, утворюючи єдність правотворчості та правозастосування, не включає в себе ту (операційну) діяльність працівників органів внутрішніх справ, яка виступає предметом

науки «Управління в органах внутрішніх справ», а також аналогічну діяльність працівників суду чи прокуратури. Отже, сама операційна управлінська діяльність, яка складає той чи інший вид державної політики, – не входить у предмет науки кримінального права, залишаючи у ньому суто кримінально-правову політику. З цих позицій стає зрозумілим, чому багато хто з криміналістів характеризує кримінально-правову політику, як напрям державної політики, насправді не включає до її змісту ознаки управлінської діяльності, зокрема планування, бюджетування, контроль тощо, обмежуючись вказівками на складові кримінально-правової правотворчості (переважно) та правозастосування. Так, на думку Н. О. Лопашенко кримінально-правова політика включає в себе основні методи – криміналізацію і декриміналізацію, пеналізацію і депеналізацію, індивідуалізацію і диференціацію відповідальності [16, с. 89]. На думку В. І. Тюніна, деякі ж з цих видів діяльності – криміналізація і декриміналізація, пеналізація і депеналізація – виступають основними засобами (інструментарієм) кримінально-правової політики [17, с. 5]. Також й на думку І. М. Соловйова – криміналізацію і декриміналізацію, пеналізацію і депеналізацію – слід визнати формами реалізації кримінально-правової політики [18]. Не вдаючись до суто термінологічної дискусії про віднесення цих видів діяльності органів державної влади до форм, способів, інструментарію чи методів кримінально-правової політики (можемо лише констатувати, що вони не є принципами кримінально-правової політики [19]), відмітимо, що вони необхідні теоретично та здійснюються фактично не самі по собі, а в контексті певного напрямку державної політики. Інакше кажучи, *криміналізація (декриміналізація) та пеналізація (депеналізація), як види діяльності, що необхідні для вироблення охоронних кримінально-правових норм, не лише є методами (формами, інструментами) кримінально-правової політики, але, у поєднанні з діяльністю по виробленню регуляторних та інших правових норм, утворюють правову політику, а у поєднанні з фактичною управлінською діяльністю органів державної влади – державну політику.* І навпаки, державна політика певного напрямку складається з фактичної управлінської діяльності органів державної влади, яка здійснюється відповідно регуляторним та охоронним нормам, та управлінської діяльності по запровадженню цих норм.

Для завершення формування вихідних даних для формулювання поняття кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства, слід навести теорію правового забезпечення прав і свобод людини Й. М. Рабиновича, згідно з якою існують три складові відповідної державної політики: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загально-соціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для попередження, профілактики порушення прав і свобод); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірному стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності) [21, с. 7]. Отже, згідно цієї матриці, запропонованої Й. М. Рабиновичем,

можливо визначити, що державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства має включати в себе три ланки: 1) заходи сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; 2) кримінально-правову охорону основ громадянського суспільства України; 3) захист прав, свобод, законних інтересів фізичних осіб чи інтересів юридичних осіб, органів державної влади України та місцевого самоврядування, українського суспільства у сфері формування та функціонування громадянського суспільства України (правоохоронна та правозахисна діяльність).

Висновком у цій публікації є формулювання поняття кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України, як складової кримінально-правової та державної політик – це криміналізація, декриміналізація, пеналізація, депеналізація діянь, а за необхідності й запровадження актів офіційного тлумачення кримінально-правових норм, постанов Пленуму Верховного Суду України, здійснювані для забезпечення основ громадянського суспільства України від заподіяння ним істотної шкоди винними діями особами, які відповідають ознакам суб'єкту злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / А. А. Митрофанов. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
2. Панов М. Правова політика як універсальний феномен соціального буття / Л. Герасіна, М. Панов // Право України. – 2001. – № 8. – С. 36-40.
3. Трубников В.М. Кримінально-правова політика // Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / [В.М. Трубников, Я.О. Лантінов, О.М. Храмцов та ін]; за заг. ред. В.М. Трубникова. – ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 448 с.
4. Кагановська Т. Є. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення державного управління в Україні / Т. Є. Кагановська – ареш. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – К., 2012. – 32 с.
5. Малько А.В. Правовая политика в современной России : монография / А.В. Малько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/college/pravovedenie/ugolovnaya-politika.html>
6. Михеев Р. Уголовная политика Японии / Р. Михеев, Н. Морозов, Ё. Коидзуми // «Закон», 2000-10-04 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.proknozhor.ru/analit/all_exec.php?pub=147&sec=5&sec_name=%D3%E3%E6%E6%E2%ED%E5+%E F%F0%E0%E2%EE&pub_name=%D3%C3%CE%CB%CE% C 2%CD% C0%DF+%CF%CE%CB% C8%D2% C8%CA% C0+%D F%CF%CE%CD% C8% C8
7. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.08 / П.Л. Фріс. – К., 2005. – 36 с.
8. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України [Рукопис]: дис. докт. юр. наук. за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – К. : КНУВС, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/130577.html>
9. Лопашенко Г. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика [Текст] / Н. А. Лопашенко. - СПб. : Изд-во Р. Асланова "Юрид. центр Пресс", 2004. – 339 с.
10. Иванов С. В. Уголовная политика Российской Федерации: Политолого-криминологический и уголовно-правовой аспекты: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08. – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право / С.В. Иванов. – Екатеринбург, 2006. – 27 с.
11. Лесников Г.Ю. К вопросу о понятии уголовной политики / Г.Ю. Лесников // Российский следователь, 2005. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnaya-i-ugolovno-pravovaya-politika-sootnoshenie-ponyatiy>
12. Тубелець О. С. Правозастосування як форма реалізації кримінально-правової політики України / О. С. Тубелець // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании (Материалы международной научно-практической Интернет-конференции). Scientific World – 18-27 декабря 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/1255.pdf>
13. Слинко С.С. Правотворча політика як юридична категорія / С.С. Слинко // Часопис Київського університету права. – К., 2011. – № 4. – С. 110-113.
14. Малько А. В. Современная российская правовая политика и правовая жизнь // Правовая политика и правовая жизнь. – 2003. – № 4. – С. 18.
15. Борисов В. І. Поняття кримінально-правової політики / В. І. Борисов та П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України, 2013. – № 1(1). – С. 15-31.
16. Лопашенко Н.А. Уголовно-правовая и криминологическая политика государства в области высоких технологий // Сборник научных трудов международной конференции «Информационные технологии и безопасность». Выпуск 3. – Киев: Национальная академия наук Украины, 2003. – С. 89 – 97.
17. Тюнин В.И. Уголовно-правовая политика в современный период: основные тенденции и направления // Уголовная политика России в XXI столетии: Сб. науч. статей / Под ред. доктора юридических наук, профессора В.И. Тюнина. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 204 с.
18. Соловьев И. Н. Реализация уголовной политики России в сфере налоговых преступлений: проблемы и перспективы: дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.08. – М. : РГБ, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://old.rsl.ru/table.jsp?f=1003&t=3&v0=%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5%D0%B2% C+%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD&f=1003&t=1&v1=&f=4&t=2&v2=&f=21&t=3&v3=&f=1016&t=3&v4=&f=1016&t=3&v5=&cc=a1&i=161&s=2&ss=31&cce=4>
19. Книженко О.О. Кримінально-правова політика України на початку XXI століття // Вісник ХНУВС, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=visnik&pub_id=276589&mid=8&year=2011&pub_article=283206
20. Рабинович Й. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / Й. М. Рабинович. – Х. : Право, 1997. – 63 с.